

Klára Latzková

Jak to bylo s Maryšou čili Premiérová uvedení Maryši v Praze a v Brně

Bratři Alois a Vilém Mrštíkové
(foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

Drama bratrů Mrštíků *Maryša* je jednou z mála divadelních her, která se dostala do všeobecného povědomí společnosti. Jen málokdo je zmaten, když se ho v souvislosti s vychutnáváním šálku kávy zeptáte, zda je „ze Spolku, nebo od Žida?“. Maryšin hrnek teplého vonavého moku se stal během svého více než stoletého putování po profesionálních i amatérských, tuzemských i zahraničních jevištích jedním ze symbolů českého divadla. Na nějakou dobu se tak drama o vynuceném manželství vedoucím k tragickému konci stalo „onou českou hrou“, po níž marně volaly generace od dob národního obrození.

Zejména konec 19. století byl v divadelním prostředí plný výzev po napsání pravého českého dramatu. Bezvýsledně hledáme divadelní text, který by byl pro českou dramatiku stejně signifikantní jako např. Goethův *Faust* pro Německo nebo Shakespearovy hry pro Anglii. Nejen divadlo, ale celá česká společnost procházela bouřlivými změnami. Český národ se neustále hlasitěji hlásil o svá práva a toužil vymanit se z německého područí. Blížící se konec století navíc vyvolával pocit, že konečně přichází vytoužený zlom, po němž by měla přijít zásadní změna. Jedním z výrazných kroků směrem k potvrzení samostatnosti a soběstačnosti bylo jistě otevření pražského Národního divadla. Nápis „Národ sobě“, který dodnes zdobí portál tzv. zlaté kapličky, byl symbolem síly a odhodlání českého národa. V dějinách divadla znamená tento

fakt velkou změnu. Na jednu stranu se Češi chtěli svým divadlem vyrovnat ostatním velkým jevištím Evropy, chtěli zde vidět nové moderní divadlo, na stranu druhou mělo být jeviště Národního divadla reprezentativním místem, kde se odehrávají velké romantické příběhy.

Devadesátá léta 19. století se do dějin českého divadla zapsala především tzv. boji o realismus. Nový progresivní styl zobrazující skutečné problémy a situaci společnosti bez ulhané idealizace měl vystřídat v ostatní Evropě již téměř mrtvý romantismus plný neohrožených hrdinů, kteří jsou ochotni za mravnost a ideál položit vlastní život. Realismus naproti

Dvůr domu v Divákách, v němž rodina Mrštíkových žila. Dnes je zde expozice Regionálního muzea v Mikulově, zachycující život a dílo obou bratří Mrštíků. (foto Milan Karásek, Regionální muzeum v Mikulově)

tomu přicházel s tématy běžnými, prostými, věnovanými všednodenním starostem každého jednotlivce. Právě každodennost a aktuálnost problémů byly hlavními body, ke kterým směřoval nový umělecký realistický proud. Realisté přinesli do umění témata týkající se celé společnosti, palčivé otázky současnosti a skutečně živoucí situace a postavy. Díky realismu a mladým odvážným autorům se objevují dramata, která se mohla stát „onou českou hrou“.

První vlašťovkou byli *Naši furiantí* Ladislava Stroupežnického v roce 1887 – dnes již slavná veselohra věrně zobrazující vesnické hašteření typických českých postavíček. V následujících letech vznikly další hry, které můžeme označit společně jako „realistická dramata s venkovskou tematikou“. V roce 1889 byla v Národním divadle uvedena *Gazdina roba* Gabriely Preissové a o rok později měla premiéru *Její pastorkyňa* stejné autorky a *Vojnarka* již oblíbeného a uznávaného Aloise Jiráska. V roce 1894 potom proběhly premiéry dalších dramát – Jiráskovy hry *Otec* a konečně i nejznámější hry tohoto období *Maryši* bratřů Mrštíků. Důvod, proč právě *Maryša* z této skupiny dramát vynikla nejvíce a stala se hrou nejslavnější, pojmenovává ve své studii František Černý: „*Drama Maryša přinášelo do té doby nejpronikavější obraz života na vesnici. Autorům se podařilo nejen ztvárnit určitý příběh obecné platnosti, ale i bezpečně proniknout k jeho složitě motivaci. Vše, co*

*o lidech své hry říkají, je velice pravdivé a samozřejmé. Až dotud žádná česká hra nepodávala o životě v českých zemích obraz tak civilní, všední.*⁴¹ Dalším důležitým faktem je jistě i skutečnost, že *Maryša* je ze jmenované skupiny hrou nejzdařilejší, dodnes nejčastěji uváděnou, ale proslavila se i kvůli těžkostem, které její autoři měli s jejím prosazením na jeviště Národního divadla.

Pojďme se tedy nyní podívat na to, co se kolem *Maryši* seběhlo a jak nakonec její pražská a následně i brněnská premiéra vypadaly.

... jak *Maryša* vznikla?

Autoři *Maryši* pocházeli z prostředí, které tak dovedně a přesně ve své společné práci popsal a zaznamenal. Alois Mrštík přišel na svět 14. října 1861 v Jimramově a celý život pracoval jako venkovský učitel v malotřídkách. Během svého působení se několikrát stěhoval a poznával různé kraje, až se usadil v Divákách u Hustopečí, kam se za ním v roce 1889 přestěhoval z Prahy i jeho mladší bratr Vilém, narozený 14. května 1863 také v Jimramově. Nebyly to však pouze Diváky, které byly inspirací pro drama s venkovskou tematikou, Alois učil také v Lískovci u Brna, v Rakvicích poblíž Lednice, v Hrušovanech u Brna a v Těšanech. Prostředí venkova mu tedy bylo důvěrně známé a blízké a mohl při psaní využívat své mnohaleté zkušenosti. Vilém, ačkoli žil většinu života v Praze, pravidelně bratra navštěvoval. Často a rád zde například jezdil s chlapci k odvodům, znal tedy z vlastní zkušenosti atmosféru scény s rekrytury z prvního dějství *Maryši*.

Maryša ovšem nevznikla zničehonic. Podobně jako i v případě ostatních realistických dramát měli její autoři zkušenost především s prozaistickou tvorbou. *Maryša* se zrodila v roce 1888 z nápadu Aloise Mrštíka napsat román z venkovského prostředí, pojmenovaný podle hlavní postavy. V zamýšleném díle však neměla být v centru pozornosti hrdinka, která v sobě najde sílu vzepřít se starému zkorumpovanému světu i za cenu vlastní záhuby, ale její otec, který svou dceru k vražednému činu svou neoblomností přivede. Román se měl jmenovat *Lízal*. Ze vzpomínek a korespondence bratrů vyplývá, že na myšlenku vytvořit z tohoto námětu drama přišel Vilém, když si přečetl bratrův koncept na román – v tématu odhalil dobrou látku pro dramatické zpracování. Sám již dříve zpracoval drama *Paní Urbanová*² podle svého románu *Při billardu*.

V souvislosti s realistickými tématy ze života na venkově vyvstává otázka, nakolik jsou dramata inspirována skutečnými událostmi a opravdovými příběhy. Nalézt pravdivou odpověď více než století od vzniku her je velmi obtížné, protože svědectví samotných autorů se v průběhu doby měnila. Diskuze o původu *Maryši* v podstatě trvají dodnes. Manželka Viléma Mrštíka Božena uvedla, že skutečná *Maryša* se jmenuje Marie Turková-Horáková, dosud žije (psáno roku 1942) a je ráda, že se za mladého Francka neprovdala, protože s manželem se měla nakonec dobře. Obec Těšany, odkud měla tato Marie Turková pocházet, má na svých internetových stránkách informaci, že zde žila a na místním hřbitově je pochována slavná hrdinka z díla bratrů Mrštíků. Sám Alois Mrštík však o vzniku hry podrobně informoval a uvedl, že „každý akt je z jiné dědiny, nebo první a čtvrtý úplně vymyšlen – vytvořen. Vybírali jsme ovšem v celku i detailech ze svých zkušeností na dědinách věci vysloveně typické. Kdyby bylo pravdou, že *Maryša* je vzata ze skutečnosti, a kdyby byly pravdou ty bajky svrchu uvedené, pak by drama bylo jen povedenou fotografií. A to snad přece není.“³ O původu jednotlivých dějství autor dále uvádí, že obecně znal téma donucování ke sňatku z každé dědiny, nicméně se v jistých aspektech inspiroval i konkrétním případem, kde přinutili mladou dceru vzít si zámožného vdovce s dětmi. První akt si ovšem zcela vymyslel. Podkladem pro třetí akt se Mrštíkovi stalo vyprávění přítele, který se zmínil o hádce v hospodě, při níž rival vyhrožoval sokovi, že mu za děvčetem bude veřejně chodit, pro pátý našel inspiraci v jednom soudním líčení v Brně, jež si pamatoval ze studentských let. Zde je pregnantně pojmenována metoda, kterou realističtí autoři pracovali. Byli především dobrými pozorovateli svého okolí a společnosti, v níž žili. Ze skutečného života si brali inspiraci, aby vytvořili důvěryhodné dílo, v němž s zrcadlily konkrétní problémy.

... Maryšina cesta na jeviště Národního divadla

Ačkoli byla *Maryša* ze jmenovaných realistických dramát uvedena až téměř jako poslední a ačkoli dnes bývá všeobecně považována za nejdokonalejší příklad realismu na českém jevišti a často označována za nejlepší české drama 19. století vůbec, měla nejtěžší cestu k uznání a pochopení. Pouť *Maryši* bratří Mrštíků na jeviště Národního divadla byla dlouhá a spleť. Ve chvíli, kdy se tam však konečně dostala, se o jejím úspěchu a významu již více nepochybovalo.

Už v roce 1891 předal Vilém hru tehdejšímu dramaturgovi Národního divadla Ladislavu Stroupežnickému. Ten ovšem drama několikrát autorům vrátil k přepracování a měl k němu neustálé připomínky, ač byl sám zastáncem a propagátorem realismu. Jak už tomu bývá, za Stroupežnického nechtěl uvést toto drama byly i osobní spory, které měl s Vilémem, jenž často v tisku Stroupežnického dílo i dramaturgickou práci kritizoval. Zároveň však bratři na Stroupežnického připomínkách pracovali a hru, která se v této době jmenovala stále ještě *Lízal*, jistě upravovali a hlouběji pracovali. Kdo ví, zda bychom dnes mohli mluvit o nejlepší české hře 19. století, kdyby dramaturg Národního divadla tehdy přijal hru v první verzi.

Když už byla hra konečně přijata a začala se připravovat na premiéru, sehrál důležitou roli i ředitel Národního divadla Adolf Šubert. Ačkoli opět sám příznivce nového uměleckého směru, těžce nesl kritiku, která se na něj kvůli uvádění realistických her snažela, a rozhodl uvést *Maryšu* v odpolední premiéře. Tato představení byla chápána jako uvedení na zkoušku, za nejmenší vstupné, hry pro obyčejné publikum, které divadlu tolik nerozumí, navíc hry mladých, nezkušených autorů. Šubert se pravděpodobně bál, že hra s tak vyhraněným dramatickým dějem nebude přijata, podobně jako se to stalo *Její pastorkyňi* Gabriely Preissové. Výstižně to okomentoval F. X. Šalda: „*Přešla v květnu vítězně přes jeviště Národního divadla. Nepodařilo se tedy divadelní správě, oč se celou duší patrně snažila, když v stejné beztaktnosti jako nekritičnosti, se zřejmou nenávisťou malevolencí k mladému autoru, který již jako nebojácný, svérázný a sytý kritik před lety v Ruchu a České revue ji tolikrát sešlehal plamennými pruty pravdy a poznání, a asi také k celému jeho uměleckému kredu vypálila Maryši na čelo galejní káraněcké znamenání ve formě odpoledního lidového představení premiérového, na zkoušku.*“⁴⁴

Vilém Mrštík se v Praze účastnil příprav premiéry a bratra v dopisech o všem informoval. V tehdejší divadelní praxi bylo poměrně časté, že byl autor zkouškám přítomen a snažil se napomoci tomu, aby bylo dílo správně pochopeno a co nejlépe uvedeno.

Důležitým a mnohdy jediným pramenem ke studiu dějin divadla tohoto období jsou zachované recenze a kritiky v novinách a časopisech. Fotografie byla teprve ve svých počátcích a přímo v divadle se navíc tehdy nefotografovalo. Herci v kostýmech se většinou nechávali zvětšit na fotografii v ateliéru. O tom, jak vypadala scéna, se tedy z těchto fotografií mnoho nedozvíme. Zároveň ovšem nebylo ani zvykem, jako je v současné době, že by se pro každou novou hru pořizovaly nové kulisy a rekvizity. Divadlo mělo svůj fundus, v němž byly kulisy univerzálních prostředí a ty se potom používaly pro mnoho inscenací. Propagátoři realismu – a mezi nimi i Vilém Mrštík – se při zkouškách *Maryši* pokoušeli tento nedostatek vynahradiť používáním konkrétních kostýmů a rekvizit. Vilém psal Aloisovi, aby poslal z Divák kožichy, klobouky a kordulky. Dbal také na to, aby vesnická rvačka v hospodě vypadala opravdově, a ne směšně namarkýrovaně. Chtěl dokonce dopravit na jeviště opravdový povoz s koňmi, což se mu nakonec samozřejmě nepovedlo. Citujme nyní opět z recenze nejznámějšího českého kritika F. X. Šaldy, abychom si dokázali udělat představu o tom, jak premiéra probíhala a jaký měla úspěch: „*Bohatá práce pp. Mrštíků byla sehrána s patrnou radostnou vůlí herců. Že výsledek, konečný dojem nevypadal tak zcela umělecky ryze a čistě, nebylo vinnou této dobré vůle. Hlavní těžiště, břemeno celé práce, figura Maryšina visela na silných bedrech pí Benoniové-Dumkové. A pouze spravedlivě vyznat, že ona jediná dovedla ji unést z celého našeho personálu. Ona jediná k ní měla nezbytný fond temperamentu i objektivního umění, podmínky k tomuto varu celého dusného citového kvasu, který naposled slepě a osudně vystřeluje v impulsivní katastrofu. Vedle paní Benoniové*

MARYŠA NA SCÉNÁCH NÁRODNÍHO DIVADLA

Král. české zem. divadlo v Praze
Národní divadlo.

Dnes ve středu dne 9. května 1894.

Začátek o třetí hodině.

Představení pro lid.

Poprvé.

MARYŠA.

Drama o pěti jednáních. Napsali Al. a V. Mrstík. Vystavil regisseur pan Ed. Chvalovský.

OSOBY:

Líza, sedláč	p. Mořna	Soudní služba	p. Slavský.
Líza, jeho žena	pl. Vinklerová.	První	p. Pašák.
Maryša, jejich dcera	pl. Benoitová.	Druhý	p. Žilka.
Božena, jejich služka	sl. Valová.	Třetí	p. Karásek.
Váňa, mládež	p. Siskov.	První	p. Morda.
Franek, rekrut	p. Vojta.	Služka	p. Pulc.
Horáček, jeho matka	sl. Volfová.	Selka	pl. Čapková.
Štrouhal, Maryšina teta	pl. Dauterová.	První	p. Loom.
Štrouhal, její má	p. ze Sternberka.	Druhý	p. Vít.
Maryšina babička	pl. Pátrovská.	Vojtěch	sl. Volfová.
Hospodský, Franekův poručík	p. Rada.	Rozětralka.	sl. Sisková.
Hospodský	pl. Málková.	Hrdělkova.	pl. Arčiborův.
Pavel, hezký ševceř	p. Páňový.	Krištof, nádeník	p. Večeř.
Hrdělkův, obecní služka	p. Fátrová.		

Muzikanti, sedláci, chasa, mládež, děti. — Místo děje: Moravská dědina. — Třetí jednání o dvě léta předtím než první.

Ku dnešnímu odpolednímu představení nevydávají se a neplatí žádné volné vstupenky kromě redakčních a **státních**.

Mimoriádně snížené ceny.

Lež v přízemí, v I. a II. pořadí 2 zl. Křesla a sedadla v přízemí, na I. a balkoně 50 kr. Sedadla na I. galerii 30 kr. Sedadla na II. galerii 20 kr. **Stání** v přízemí 20 kr., na I. a II. galerii 10 kr. Dětské listky do přízemí a balkony 20 kr., na galerii 10 kr.

Do loží bez výminky má přístup nejvýše 5 osob.

Kalendář „Poličky“ v Praze. — Nákladem vlastním.

tvorili nejlepší šarže pan Mošna a pan Vojan. První prohloubil a vysondoval úžasně bohatě a bezpečně starého Lízala, otce Maryšina. A pan Vojan upozorňuje na sebe čím dále tím neodbytněji jako herec, kterému náhle pukají prsa a volní se hrdlo. Zato docela pochýbený byl Vávra pana Slukova. Pan Slukov, tento korektní a dutý rek cti a práva, profloval Vávru zcela falešně a mylně a zavínil tak nepochopení nebo zmatené kolísání, jak rozumět psychologickému konceptu autorů. Jiného takového falešného ponětí dostalo se staré babičce Maryšině, která je pouhý stín a dodoutnávající, lhosejně trpký a netečně již dlouho do studeného vzduchu rozvanutý popel, rýze náladová a delikátní akvarela autorů. Nejhuře bylo však s režii. Povrchní nedbalost nedovedla ani opatřití rekvizity, jež autoři předepsali.“⁶ Šaldův závěrečný povzdech nám objasňuje kritika v časopise Čas: „K věrnosti kresby autoři přibráli kroj a řeč. Kroj by ušel. Ovšem dva bílé kožichy zabloudily na Kloboucko od Strážnice, ale Pražanům jsou to věci neznámé a proto v očích jejich pravdivost netrpěla. Huře bylo s otázkou nářečí. (...) Pražanům to stačí, ve skutečnosti ovšem slyšíme nemožnou směs spisovného jazyka, horáckiny a slováckiny.“⁶

Režisérem *Maryši* byl Edmund Chvalovský, který na poslední chvíli vystřídal zkušenějšího Josefa Šmahu, jenž se režie vzdal ze zdravotních důvodů. Roli režiséra ale v podstatě suploval Vilém Mrštík, který s Chvalovským vše neustále konzultoval a orientoval hru směrem k ideální představě své a svého bratra.

Všechna realistická dramata s venkovskou tematikou byla sice v roce 1894 již napsána, cesta jevištního realismu je v té době však teprve v začátcích. Herci se musejí odnaučit romantizující manýry a nastoupit cestu k psychologickému herectví, divadelní provoz se musí změnit, aby místo typové scénografie vznikala konkrétní prostředí potřebná pro každou hru nově. Největší díl práce leží ovšem právě před režisérem, který se díky realismu teprve rodí. Dosud bylo zvykem, že režisér byl jedním z herců, který v podstatě organizoval zkoušky a dohlížel na to, aby se hrálo srozumitelně, aby se herci po jevišti nesmyslně nepotulovali a nepřekřikovali. Realismus však vyžaduje režiséra, který bude dbát na celkovou atmosféru díla, který dokáže naaranžovat davové scény a vytvořit hodnověrné prostředí díky smysluplně používaným rekvizitám a který bude především dbát na propracovanou motivaci a psychologii postav. Takový režisér přichází až na počátku 20. století, ale již při inscenování prvních realistických dramát se jeho nová funkce definuje.

Ačkoli obecně lze premiéru *Maryši* označit za úspěšnou, stále se ještě objevují protirealistické hlasy, které nesouhlasí se zobrazováním drastických a vyhrocených scén na jevišti. Většina kritik se nesla ve stejném duchu jako u ostatních realistických dramát. Ještě i v případě *Maryši*, tedy o sedm let později, než se na jevišti objevilo první české realistické drama, považovali někteří děj hry bratří Mrštíků za příliš krutý a sprostý, postavy za záměrně mravně problematické a nářečí nevhodné pro jeviště české reprezentativní divadelní scény.

Z citované kritiky v časopise Čas se také dozvídáme o zajímavé genezi textu, kterou prošlo drama od premiéry. Recenzent uvádí, že čtvrté jednání končí následující situací: „Po ráně vyběhla mlynářka a padá do objetí Franckova, šílená radostí, že nebyl zastřelen; vzpírá se však i teď jeho úmyslu utéci do Brna a odchází se záhadnými slovy: Ne – ne – chlapče! Dnes to není možný. Až zítra mě doprovodíš!“ V textu, který známe dnes, však scéna setkání Maryši a Francka není. Maryšino rozhodnutí, že ji Francek příštího dne doprovodí do Brna, má Franckovi vyříditi od mlynářky služka Rozára. Stejně tak je změna i v posledním jednání, kde po Vávrově smrti „... Rozára vrazí do dveří, volající: Pro Boha paňmámo, co se to stalo? Maryša tupě odpovídá: Jdi pro Francka. Ať přinde sem!“ V dnešní podobě textu Maryša tato slova nepronáší. Celkové vyznění dramatu je tedy poněkud jiné. V inscenaci, kterou kritika reflektuje, Maryša působí mnohem odhodlaněji a na svůj čin se promyšleně chystá. Ví, že ji Francek do Brna doprovodí, ale bude to k soudu, až ji odsoudí za vraždu manžela, ne k novému životu.

Po premiéře nedošlo ani k úplnému pochopení skutečné motivace hlavní hrdinky: „Zdálo by se tedy, že z konfliktů strastiplného života vyvázne násilnou smrtí vlastní. Jen tak se dá Maryšín zločin vyložit, že všemi těmi hrůzami posledního dne stala se zmatenou, nepřičetnou: neví co dělá a nezná dosahu svých skutků, jen se chce mstít a chce si domněle

České Národní divadlo v Brně.

Říditelstvím J. Pištěka.

V úterý dne 20. listopadu 1894. 17. hra v předplacení.

MARYŠA.

Drama o 5 jednáních s proměnou. Napsali Alois a Vilém Mrštík. Regii má p. František Špek.

OSOBY:

Líza, sedlák —	—	—	p. Špek.	Hrdlička, obecní sluha.	—	—	p. Pracyf.
Líza, jeho žena	—	—	sl. Pištěkova st.	Sondní sluha —	—	—	p. Týna.
Maryša, jejich dcera	—	—	sl. Pištěkova ml.	První } —	—	—	p. Šnopek.
Rozárka, jejich služka	—	—	pl. Lokajová.	Druhý } rekrut	—	—	p. Petřík.
Váňa, mlynář	—	—	p. Hala.	Třetí } —	—	—	p. Kneuman.
Franošek, rekrut	—	—	p. Zerkovský.	Franošek } —	—	—	p. Lokaj.
Hronka, jeho matka	—	—	pl. Hallová.	Bušek } sousedě	—	—	p. Špek.
Strouhal, Maryšina teta	—	—	pl. Strouhalová.	Stráskary } —	—	—	p. Körner.
Strouhal, její muž	—	—	p. Janovský.	Vojtína } —	—	—	pl. Pluková.
Maryšina babička	—	—	pl. Charvátová.	Rozváška } nádennice	—	—	sl. Krodova.
Hospodský, Francův poručík	—	—	p. Charvát.	Kudličková } —	—	—	sl. Elserova.
Hospodská	—	—	sl. Ráinova.	Krištof, nádenník	—	—	p. Váňa.
Pavél, řeznický tovaryš	—	—	p. Groman.				

Muzikanti, sedláci, chasa, mláči. Místo děje: Moravská dědina. Třetí jednání o dvě léta později než první.

Otevření kasy o 6. hod.

Začátek o 7. hod.

Konec o půl 10. hod.

Ve středu dne 21. listopadu 1894.

18. hra v předplacení.

Jiný vzduch.

Cinohra ve 4 jednáních od M. A. Šimáčka.

Čeny míst při činohře:

Lože přední 3 zl., lože zadní 2 zl. 50 kr., ložové sedadlo 1 zl., křeslo 80 kr., sedadlo v přízemí I. třídy a v I. řadě balkonů 60 kr., sedadlo v přízemí II. třídy a ve II. a III. řadě balkonů 40 kr., sedadlo na galerii I. řady 40 kr., v ostatních řadách 25 kr., místo k stání v přízemí 30 kr., studentský a vojenský lístek 20 kr., místo k stání na balkoně 15 kr., na galerii 10 kr.

Čeny předplatné na 120 her:

Přední lože 300 zl., zadní lože 240 zl., ložové sedadlo 90 zl., křeslo 72 zl., sedadlo v přízemí I. třídy 54 zl., sedadlo v přízemí II. třídy 36 zl., sedadlo na balkoně I. řady 54 zl., sedadlo na balkoně 2. a 3. řady 36 zl., sedadlo na galerii I. řady 35 zl., sedadlo na galerii ostatní řady 24 zl. Podle obvyklého způsobu lze také předplatit na 60, případně na 30 her; přiblížky přijímají se v důvěrné a u pokladny. Blokové vstupenky k stání po 10 lístcích; parterre 2 zl. 50 kr. a studentské 1 zl. 50 kr.

Divadelní pokladna otevřena jest každý den od 9. hod. dop. — 1. hod. odpo. a od 6. hod. večer, v neděli a ve svátek od 9. hod. dop. — 12. hod. v pol. a od 2. hod. odp.

Moravská akciová knihkupectví v Brně.

ulevit. "Vilém Mrštík obhajuje svoji hrdinku po takových recenzích a výkladech slovy: „Maryša není prosta a její vzdor má zcela jiný původ nežli mstu. Nevidí před sebou jiného východiska, než zachránění milého a vysvobození sebe třeba i za cenu nejhorší. V tomto psychickém stavu trvá a odtud jedná už polovědomě jako uštvaná. V nejhorší šatlavě nezdá se jí život tak těžkým jako tu – a ohrožený život milého ještě jí dodá. Vlastní život už nemá pro ni ceny pražádné.“⁷

I přes obtížné začátky nakonec *Maryša* své místo obhájila a stala se nedílnou součástí repertoáru. Zároveň výrazně přispěla k celkové proměně inscenační praxe. Psychologicky prokreslené postavy vyžadující proměnu především herecké práce a projevu znamenaly pro divadlo revoluční změnu. Na výslunní vycházejí herecké osobnosti schopné detailního výrazu a civilního vystupování. V jejich čele stáli zejména Hana Kvapilová a Eduard Vojan.

... brněnská premiéra

Morava nemusela na své setkání s *Maryšou* čekat dlouho. Drama se stalo slavnostní zahajovací hrou nové sezony v nově adaptované budově brněnského divadla, které se u příležitosti těchto změn v roce 1894 vzdalo svého dosavadního přídomeku „prozatímní“ a stalo se regulérním Národním divadlem v Brně. Je však nutno poznamenat, že první moravskou *Maryšu* uvedli ochotníci ve Šlapanicích již 1. září tohoto roku. Premiéra v Národním divadle se odehrála 27. října 1894 a – jak již bylo řečeno – stala se součástí oslav k slavnostnímu otevření nově upravené divadelní budovy.

Tato skutečnost je pro badatele poměrně problematická, neboť recenzenti se často omezují na popis slavnosti samotné a zároveň je jim pravděpodobně nepříjemné útočit proti inscenaci, která měla být důstojným zahájením nové divadelní etapy. Kritikové byli oslněni leskem nového prostoru a propadli touze mít nejen nové, ale zároveň i umělecky hodnotné divadlo. Ačkoli je tedy tato inscenace neustále chválena, je zřejmé, že její přípravě nebyla věnována dostatečná pozornost. Z pozdějších materiálů se dokonce dozvídáme, že *Maryša* byla nazkoušena narychlo během cesty vlakem z Ostravy. Důležitým faktem však zůstává, že Brno bylo přeci jen o malý krůček před Prahou. Zatímco v Praze se báli toto výsostně realistické drama nasadit ve večerní premiéře, Brno jej zvolilo pro své slavnostní otevření.

Brněnské divadelnictví bylo v té době především díky působení ředitele herecké společnosti Pavla Švandy ze Semčic otevřeno realismu a snažilo se jej neúnavně propagovat. Avšak i přes úspěch, který si drama vybojovalo po své pražské premiéře, se i zde vyskytly hlasy, které neměly s jeho realismem pochopení: „*Dočkali jsem se tedy konečně přece prvního představení v našem ‚Národním divadle‘. Představení to bylo ovšem slavnostní a k němu vybrala se z lokálního patriotismu ‚Maryša‘. (...) Divadlo jako by nabil, (...) sešla se společnost par excellence. (...) Maryša nemá a nesmí býti reprezentačním kusem naším; ve volbě kusu toho pro slavnostní představení nevidíme šťastnou ruku. Ku představení, ku kterému pozýváme všechny lidi dobré vůle, rodem i postavením vynikající, k představení takovému nevybíráme tovar bratří Mrštíků, nýbrž hledíme vždy výše. Co se namluvalo proti ‚Furiantům‘ Stroupežnického, (...) byli sprostí, samá rvačka a hádka; (...) a ‚Maryša‘: Ta má ke všemu ještě arsenik a prach a kulky. (...) Tak se nám zdá, že realismus v umění naší mladé spisovatelské generace má za účel dělati nás horšími, než jsme. Co je to za drama, kterému chází poesie? Vzítí do ruky děj zcela všední, častokrát již propracovaný, dáti jemu trochu krve a masa a nalíčiti nářečím nějaké dědiny, která nemá jasného vybarvení, tj. sice hezké, je to obrazem ze života, avšak dramatem to není, tím dramatem, jež nás má representovati. (...) Osoby jsou sice šťastně detailovány, avšak co zde se děje, patří přece jen do hospody a nikoli na jeviště.“⁸*

Musíme přiznat, že *Maryša* je hrou opravdu realisticky vyhocenou až k naturalismu, nic nezastírá, dotýká se nejcitlivějších míst, což mohlo soudobého diváka i urážet. Právě tím je ovšem hrou naprosto novou, hrou, která je mezníkem v dějinách české dramatiky. Od Jana Píštěka, který byl ředitelem brněnského divadla, bylo tedy jistě odvážné, že pro slavnostní premiéru vybral právě dílo bratří Mrštíků.

I přes některé negativní hlasy zaznamenala premiéra patrný úspěch. Drama samo se však stále jednoznačného přijetí nedočkalo. Citovaná kritika z Lidových novin nebyla ojedinělá, podobně se o hře vyjádřil i recenzent „T.“ z Moravských novin: „*O dramate samém nemůže býti úsudek tak naprosto příznivý. Látka sama jest jen modifikací látky častokráté zpracované. Sňatek z přinucení přinášejíci neštěstí ve dvou rodinách; toť vše. Vedle toho jest na rozlehlost práce tuze málo děje.*“⁹ Zachoval se nám i odmítavý postoj „prostého diváka“, respektive divačky, která zaslala dopis brněnskému kritiku a zastánci realismu Josefu Merhautovi, jenž jej ocitoval ve svém fejetonu v Moravské orlici: „*Proč bychom v obyčejném životě vyhýbali se sprostnostem, proč rvačkám – kdybychom to vše pak měli vidět na jevišti glorifikováno? Jmenujte si to třeba míváním naivním, úzkoprským, já však vím pozitivně, že to náhled daleké většiny publika.*“¹⁰ Merhaut na toto spílání realismu reaguje rozsáhlou obhajobou textu a směru samotného: „*Maryša' je drama bouřlivé. Má třískavý temperament, živost a oheň Slovácka, na kterém hraje. Ale to všecko bouřlivé a bouchavé, co je v něm, není jeho účelem. To jsou details, které vystihují pravdivý obraz vesnice, prostředí, v němž nebohá Maryša se potácí s velikou, čistou svou bolestí. Ano, čistá je to bolest, ctnostný je to žal, které utryzněnou, surově zmučenou tu bytost ženou k zoufalství. Nic hnusného a odporného není v jejím manželském provinění. Z toho stanoviska je ‚Maryša‘ drama takové vnitřní, v pravdě slovenské mravní čistoty, že vyváží tisíc mravních povídaček, jak se píší, o tom našem dobrém ‚předobřím lidu.‘*“¹¹

I přes počáteční nedůvěru, až odpor k textu se recenze shodují, že šlo o zdařilý večer a povedenou inscenaci, což potvrzuje i fakt čtyř repríz. „*Kus byl velice vřele přijat, herci i autorové přivolaní. (...) Celkový úspěch večera byl skvělý; divadlo bylo ve všech prostorách naplněno.*“¹² A přece se o této prvně uvedené inscenaci o šest let později, v sezoně 1900/1901, kdy měla *Maryša* v Brně 15. prosince 1900 znovu premiéru, zmiňují sami bratři Mrštíci nepříliš lichotivě: „*První provedení před šesti lety s Maryšou dnešní nesnese srovnání. Skutečnou premiéru měli jsme teprv v sobotu. To, co se hrálo před šesti lety, byla bleďá, více trpěná než hraná – opravdu zlomená zkouška a ne hra. Proto mají naše díky smysl dvojí. Děkujem vaši činohře za ‚Maryšu‘ vůbec a za její rehabilitaci ‚před našima‘ zvlášť.*“¹³

Recenze z Moravské orlice z roku 1900 není bohužel podepsána, můžeme však téměř s jistotou tvrdit, že ji opět psal Josef Merhaut, který zde stále ještě působil. Je otázkou, proč se natolik změnil jeho pohled na Šípkovu inscenaci z roku 1894. Možná bylo nové uvedení výrazně lepší, možná Merhautovi i ostatním již vyrchaly z paměti momenty, které před šesti lety chválili. Je ovšem zřejmé, že na počátku nového století vstupovalo divadlo do další etapy. Inscenaci *Maryši* byla věnována velká pozornost, hrálo se v opravdových národních krojích, které byly pro tuto příležitost zapůjčeny a v nichž se dokonce i zkoušelo. Vilém Mrštík byl zkouškám opět přítomen, měl tedy možnost připravit přihlížet a snad do nich i zasahovat.

Hlavní příčinou, proč autoři i kritici zavrhnou starou inscenaci a bezmezně opěvují nové uvedení tohoto dramatu, je pravděpodobně výkon Františky Bursové, která naprosto zastínila Maryšu Zdenky Pištěčkové z roku 1894. O výkonu Bursové zanechal Merhaut znamenitý referát, z něž je patrný nejen psychický vývoj postavy, jenž herečka dokázala zachytit, ale také výrazové prostředky, s nimiž pracovala. Její podání je důkazem dokonalého pochopení hlavní postavy: „*To byla postava hluboce vytržená z tvořící duše, rozdrásaná skutečně prožitou bolestí, rozkrvavená osudem, ušlapaná až k choromyslné bezcitnosti vraždící ženy. Jako vítr v prvních dvou aktech bouřil po scéně mladý její vzdor; a jaká zlomená, životem bez radosti se vlekoucí je ta její utlučená bytost z druhé polovice dramatu, s hlasem sraženým a zadržlým, s krokem váhavým, skoro paralytický, s očima potrhanýma hrozným tušením neodvratného zla. Lvíce raněná a drážděná vleče se po jevišti až ku poslednímu zvratu v kočíci šelmu, jíž vybouřil zápach střelného prachu v záluďný čin. Slovem: výkon hotový, ucelený a přesný, krásný kus herecké práce, která tvoří a hledá na základě autory daném dál.*“¹⁴

Hana Benoniová, první divadelní Maryša (archiv Divadelního oddělení Národního muzea v Praze)

... všude dobře, doma nejlépe?

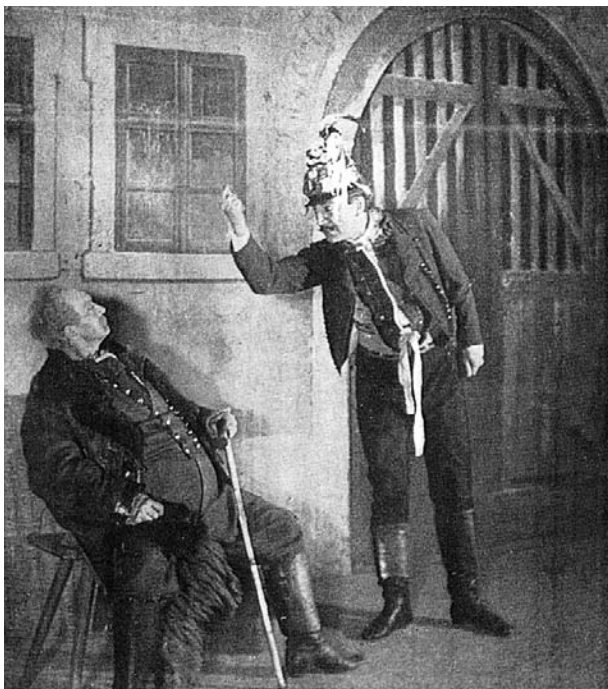
Jak bylo zmíněno, ani jedna z premiér *Maryši* se neobešla bez bouřlivých diskuzí. Setkáváme se jak s naprostým odmítnutím, tak i nekritickým horováním. Zároveň ale nebyla ani jedna z těchto premiér nijak výjimečnou divadelní událostí. Nestaly se mezníkem v divadelní historii. Byly pouze prvními ukazateli, které směřovaly celkovou proměnu divadla na počátku 20. století. *Maryša* má však za sebou již více než sto let své existence, během které se objevily inscenace zcela průměrné, ale i naprosto výjimečné.

Věnujme poslední řádky tohoto seznámení s prvními krůčky jedné z nejznámějších českých divadelních her vzpomínce Aloise Mrštíka na premiéru v Divákách, tedy v místě, kde text vznikal, kde se bratři nad společnou prací scházeli a odkud se snad i nejvíce inspirovali při tvorbě dodnes živoucích a uvěřitelných postav a situací.

Františka Bursová, brněnská Maryša z roku 1900 (archiv Divadelního oddělení Moravského zemského muzea v Brně)

„Po osmadvaceti letém životě měla Maryša ve své rodné dědině – jak jinak to říci? – svou premiéru. Dosud vždycky se tomu autoři i autor zbylý ubránili. Nemohli a nechtěli si Maryšu nijak vmyslit na malé jeviště. Ale tentokrát přepadli chlapci autora v jeho lenošce a že aby jim dovolil Maryšu hrát. Mají prý už prostornější jeviště, pěkné hlediště, že mají i role dobře obsazené a kdesi co si, jakési šedesátiny autora a mluvili tak dojemně a důkladně a důrazně – no, co měl autor dělat? S těžkým srdcem svolil. Ať tedy mají děti radost! „No jen ať, přeji vám mnoho zdaru,“ přikývnul ještě autor a klesl zase do své lenošky pln starostí, jak to dopadne. Dušička byla v něm malá. Dopadne-li to špatně – jak potom budou naň spoluobčané hledět, zvláště ti škodolibí, kteří ho nemají rádi? (...)

Mošna a Vojan v rolích Lízala a Francka v Národním divadle v Praze v inscenaci z roku 1900. Oba stejnou roli hráli i při prvním uvedení Maryši v roce 1894. (archiv Divadelního oddělení Národního muzea v Praze)

Asi čtrnáct dní před premiérou, jda z procházky zašel si starostlivý autor podívat se na jeviště. Aj, náves byla už vymalována. Divácká náves i se špinavým potokem a můstkem, s kovárnou i těmi okolo rybníčku roztoulanými husami. A chalupy, sklípek, na kulisách i plot zahrádky – inu všecko. Bylo to naiivní, bylo to primitivní, ale byla to divácká náves a každý ji musel poznat a také poznal. Autor si trochu oddychl. Ale jak dál? A znovu svěsil starostí hlavu a umínil si, že se na tu premiéru podívat nepůjde. Každá chybička by ho zabořila, jak tepru velké chyby a nedostatky na tak malém jevišti a u venkovských ohotníků nezbytné! Ale když jednou zvěděl večer, že mají zkoušku, nedalo mu to, zašel se podívat aspoň na některý akt. – Nu – bylo to ještě velmi nedokonalé, ale zdravé, pěkné prvky to byly. Cvik, režie, pilné opakování, čištění – no mohlo by z toho něco být. Dověděli se, že v Brně hrají Maryšu – a že se tedy pojedou podívat, jak to tam hrají. A jeli. Prosím vás, ta oběť, teď v zimě. Tři hodiny pěšky odpoledne na stanici sokolnickou, tři hodiny pěšky za mrazu zpět ze stanice hustopečské. To není maličkost. Dojeli nadšení tím, co viděli a jak vlídně a krásně byli ředitelstvím přijati. Mnozí z nich jakživi v divadle ani nebyli. Dobře bylo, že jeli. Svoje poznatky zesílili, doplnili si to, co jim ještě chybělo. A tak konečně došlo k té premiéře. V dědině i v okolí rozcílení. Navrátilův sál byl nabit zvědavým obecnstvem. Autor si dodal odvahy. Vypil na kuráž dvě skleničky vína ze svého sklepa a šel. Na popravu? Možná. Režisér vystupuje před oponu, že jako už to začne, že představení je na oslavu šedesátin autora a že prosí, aby obecenstvo po zazvonění se utišilo, protože kousek se hraje se spuštěnou oponou, aby tedy každý jasně slyšel. Kdesi z dálky se ozývá zpěv rekrutů a pak jde opona zvolna vzhůru. Jeviště se zpestřilo diváckým krojem děvčat a bujnými rekruty. Všecko se hemží, všecko se hrá. Lízal, Vávra – pěkně začínají. Trískne lahev o zem a kluci – no jako kluci. A zatím na jevišti hrají. A dobře hrají. Autor mačká čelo a odychuje, ale už nějak pokojněji. Ulevilo se mu. Jde to, dobře to jde. První akt

výborně se podařil. Tam vzadu, ti namačkaní slanečci v hledišti jsou nadšeni. A druhý akt. Kde se to v té Terce vzalo? Jak tu Maryšu pěkně hrála! Ženské slzí, mužští nedýchají, aby jim jediné slovo neušlo. Maryša ovládá jeviště. (...)

Nu dobře, velmi dobře dopadla ta divácká premiéra hraná těmi prostičkými, ale nadšenými a pro věc zapálenými hochy a děvčaty. Režisér září, publikum obdivuje, chválí, jedna radost. A autor? Ne, tak nemohl jít spat. Nacpal dýmku, nalil si diváckého a dýmal a vzpomínal. Jakživ by to byl do nich neřekl. Co je v těch lidičkách utajené síly! Všichni byli dobře na svém místě!¹⁵

Literatura:

Černý, F. a kol. 1968: Dějiny českého divadla III. Praha: Academia 1968.

Černý, F. 1978: Měnivá tvář divadla aneb Dvě století s pražskými herci. Praha: Mladá Fronta 1978.

Drábek, J. 1945: Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou. Loštice: Společenská knihtiskárna 1945.

Dvořáková, K. 2005: České realistické drama s venkovskou tematikou. FF MU Katedra teorie a dějin divadla, Brno 2005.

Dvořáková, K. 2007: Vstup realismu na jeviště českého divadla v Brně. FF MU Katedra divadelních studií při Seminárii estetiky, Brno 2007.

Havel, R. 1978: Nedosněné sny, korespondence bratří Mrštíků. Praha: Odeon 1978.

Mršítk, A. 1901. Moje sny. Praha: Nakladatelské družstvo Máje 1901.

Mršítk, A. 1926. Nit stříbrná. Praha: J. Otto 1926.

Mršítk, V. 1903: Moje sny II. Epištoly, úvahy, essaye, studie články, kritiky, polemiky i s pamflety. Praha: Nakladatelské družstvo máje 1903.

Poznámky:

¹ Černý, F.: Sociální drama bratří Mrštíků. In.: Kapitoly z dějin českého divadla, Academia, Praha 2000, str. 168.

² Děj této hry, která vznikla již roku 1886, ale na profesionální jeviště se dostala až o více než půl století později, v roce 1942, se odehrává v okresním městě, v rodině obchodníka Urbana, který se před lety oženil s o mnoho let mladší Helenou, již tehdy svedl. Helena se po čtrnácti letech manželství setkává na plesu s doktorem Hamerským, kterého v mládí milovala, od něhož však byla kvůli Urbanovi odtržena. Hamerský si dělá na starou lásku nárok a ani Helenino manželství jej nezastaví před tím, aby se Heleně dvořil a sváděl ji. Ta mu nakonec podlehne, což zjistí Urbanův přítel Haman, sám svou ženou také podváděný. Haman v opilosti při hraní karet, když se mu Urban vysmívá, že ho žena podvádí, prozradí Helenino tajemství. Urban v lítosti, hněvu a ponížení zbije svou ženu a vystřelí po Hamerském. Netrefí se však, Hamerský mu revolver vytrhne a Urbana i přes odpor Heleny zastřelí.

I zde se tedy objevuje stejná téma jako v Maryše, vynucený sňatek, který nutně vede k nešťastnému životu a končí tragickým koncem. V popředí stojí aktuální otázka o svobodě a postavení ženy ve společnosti.

³ Mršítk, A.: Nit stříbrná. Praha: J. Otto 1926, str. 235.

⁴ Šalda, F. X.: O věcech divadelních. Praha: Melantrich 1987, s. 112.

⁵ Šalda, F. X.: O věcech divadelních. Praha: Melantrich 1987, s. 119.

⁶ Čas, 8. ročník, 19. číslo, 1894, str. 292–295.

⁷ Mršítk, V.: Moje sny II. Epištoly, úvahy, essaye, studie články, kritiky, polemiky i s pamflety. Praha: Nakladatelské družstvo máje 1903, str. 707–711.

⁸ Lidové noviny, 2. ročník, č. 247, 1984, str. 3.

⁹ Moravské noviny, 15. ročník, č. 230, 1894, str. 2–3.

¹⁰ Moravská orlice, 32. ročník, č. 266, 1894, str. 1–2.

¹¹ Tamtéž.

¹² Lidové noviny, 2. ročník, č. 247, 1984, str. 3.

¹³ Lidové noviny, 8. ročník, č. 291, 1900, str. 4.

¹⁴ Moravská orlice, 37. ročník, č. 288, 1900, str. 3.

¹⁵ Mršítk, A.: Nit stříbrná. Praha: J. Otto 1926, str. 95.

Klára Latzková

About *Maryša*, or, the premier performance of *Maryša* in Prague and Brno

This play by the Brothers Mrštík is often considered the greatest Czech drama of the 19th century, or ever. It is one of a group of realistic plays with a village theme, which started off the modern era on the Czech stage. The article tells of the origins of the play, the brothers' cooperation, and their path to the play's final form. It highlights the premier performances at the Prague and Brno National Theaters, performances that were problematic in many respects, and which reflected not only the theater practice of the day, but also the general social-political situation around the end of the 19th century.